

КЕНЖЕ ОКУУЧУНУН ИНСАНДЫК КАЛЫПТАНУУСУНА ҮЙ-БҮЛӨНҮН МУГАЛИМ МЕНЕН БИРГЕЛЕШКЕН ТААСИРИ

Жуматаева А.С., Назарбекова Б.Ж., Тазабекова М.Т.

Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети

Бул макала кенже окуучунун инсандык калыптануусуна үй-бүлөнүн мугалим менен биргелешкен таасирин изилдейт. Себеби балага тигил же бул жактан таасир эткен курчап турган дүйнөнүн ар түрдүүлүгүнүн ичинен жакын же сырдаш достор “чөйрөсү” өзгөчө мааниге ээ. Бул чөйрөгө ата-эне жана башка жакын адамдар кирет, алар баланын коргоого, сүйүүгө болгон муктаждыктарын канааттандырышат жана эмоциялык образы кээде өмүр бою анын мээсинде калып калат.

Түйүндүү сөздөр: окутуу, тарбия, этнопедагогика, инсандык калыптануу, үй-бүлө, ата-эне, ата-энелик баарлашуу

ВЛИЯНИЕ СЕМЬИ И УЧИТЕЛЯ НА ЛИЧНОСТНОЕ РАЗВИТИЕ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Жуматаева А.С., Назарбекова Б.Ж., Тазабекова М.Т.

В данной статье рассматривается влияние семьи и учителя на личностное развитие младшего школьника. Это потому, что «круг» близких или тайных друзей является одним из самых важных из различных миров, так или иначе влияющих на ребенка. В эту среду входят родители и другие близкие, которые удовлетворяют потребности ребенка в защите и любви, а эмоциональный образ иногда остается в мозгу ребенка на всю жизнь

Ключевые слова: обучение, воспитание, этнопедагогика, формирование личности, семья, родители, родительское общение

INFLUENCE OF THE FAMILY AND THE TEACHER ON THE PERSONAL DEVELOPMENT OF THE JUNIOR SCHOOLBOY

This article examines the influence of the family and the teacher on the personal development of a younger student. This is because the "circle" of close or secret friends is one of the most important of the various worlds that affect a child in one way or another. This environment includes parents and other loved ones who meet the child's needs for protection and love, and the emotional image sometimes remains in the child's brain for life.

Keywords: education, education, ethnopädagogy, personality formation, family, parents, parental communication

Психологиялык-педагогикалык изилдөөлөр (А.Н. Леонтьев, В.А. Слостенин) көрсөткөндөй, балага тигил же бул жактан таасир эткен курчап турган дүйнөнүн ар түрдүүлүгүнүн ичинен жакын же сырдаш достор “чөйрөсү” өзгөчө мааниге ээ [2]. Бул чөйрөгө ата-эне жана башка жакын адамдар кирет, алар баланын коргоого, сүйүүгө болгон муктаждыктарын канааттандырышат жана эмоциялык образы кээде өмүр бою анын мээсинде калып калат.

Мектеп менен үй-бүлөнүн ортосундагы жагымдуу педагогикалык өз ара аракеттенүү - бул балдардын инсандык өнүгүүсү жана өсүшү үчүн шарттарды түзүү,

татыктуу жашоону алып барган адамдын активдүү жашоосун уюштуруу. Ата-энелер менен өз ара аракеттенүүнү уюштурууда мугалимдин негизги милдети – үй-бүлөнүн педагогикалык, тарбиялык ишмердүүлүгүн активдештирүү, ага максаттуу, коомдук мааниге ээ мүнөз берүү.

Мугалим «балдарды окутуу жана тарбиялоо үчүн ата-энелердин алдындагы жоопкерчилик сезими жогору өнүккөн, окуучулардын үй-бүлөсүн тынымсыз изилдеп, ар тараптуу билүүгө; ар бир үй-бүлөнүн кеңешчиси, досу, сырдашы болуу, үй-бүлөлүк сырды ага билгизүү; ар дайым ата-эненин сезимдеринин аялуулугун эстеп, баланын окуусунда жана жүрүм-турумундагы кемчиликтерге сылыктыксыз баа берүү менен, же андан да көп балдар жөнүндө коомдук терс билдирүүлөр менен аларды таарынтпоо; балдарга ата-энесинин жакшы сапаттарын көрсөтө билүү жана ошонун негизинде алардын авторитетин жогорулатууга жардам берүү; алардын ишмердүүлүгү жөнүндө ата-энелердин пикирин эске алуу, алардын дарегине айтылган сын сын-пикирин сабырдуулук менен кабыл алуу, ошол эле учурда мугалимдин өзүн-өзү сындоосу ата-энелердин алдында анын беделин көтөрөрүн унутпайт» [В.А.Сухомлинский].

Натыйжа көбүнчө мугалимдин сөзү үй-бүлөгө кандай даректелгенине, кандай маанайда, кандай жагдайда айтыла турганына жараша болот. Ошентип, педагогикалык маалыматтар көп түрдүү болот, айтмакчы, кеңеш өтө маанилүү эмес, ишке ашыруу үчүн кошумча катары кабыл алынат.

Өз убагында жана туура табылган сөз, ата-энеге өзүнө ишенүүгө жардам берүү, аларга кыйын учурда колдоо көрсөтүү, практикалык кеңештерди берүү каалоосу жана жөндөмү кээде лекцияга же квалификациялуу консультацияга караганда мугалимди үй-бүлөгө жакындатып, анын беделин бекемдейт.

Мугалим ата-энелер менен болгон жолугушууларды, алар менен болгон аңгемелешүүлөрдүн күндөлүктөрүн жүргүзөт. Үй-бүлөгө баруунун эсепке алуулары ата-энелер тарабынан мектеп сунуштарынын аткарылышын көзөмөлдөөгө жардам берет, аларды белгилүү бир системада берүүгө мүмкүндүк түзөт. Жазуулар маалыматтуу жана кыска болушу керек. Ар бир үй-бүлөгө күндөлүккө 2-3 барактан бөлүнөт.

Кийинки баарлашуу процессинде ата-энелер ар дайым мугалимге көп эң ар түрдүү суроолорду беришет. Жекече аңгемелешүүлөр, консультациялар, алар өздөрүнүн суроолоруна жооп алып, мектеп менен үй-бүлөнүн ортосунда тыгыз байланыштын, дайыма кезигүүнүн түзүлүшүнө шарт түзөт.

Жеке баарлашууда ата-энелер, кээде үй-бүлөдө болушу мүмкүн болгон кайгы, баланын жүрүм-туруму туудурган тынчсыздануу жөнүндө ачык жана даярдуулук менен айтышат.

Мугалимдер менен ата-энелердин жеке баарлашууларынын мазмуну өтө ар түрдүү болушу мүмкүн. Бирок алардын негизги максаты дайыма ата-энелердин педагогикалык билими болууга тийиш.

Ата-энелер менен болгон баарлашууда мугалим макул эмес, кеңешип, биргелешкен аракеттерди, балага таасир этүүнүн ыкмаларын макулдашат. Ата-энелер менен сүйлөшкөндө үйрөтпөй, аларды педагогикалык билимге ээ болуу зарылдыгын түшүнүүгө жеткирүү керек. Ата-энелер менен баарлашуу монолог эмес, баарынан мурда балага биргелешип таасир этүүнүн конкреттүү жолдору жана ыкмалары аныктала турган диалог экендигинен келип чыгат.

Ата-энелер менен жекече сүйлөшүү алардын жана мугалимдин демилгеси боюнча жүргүзүлүшү мүмкүн.

Дайыма эле эмес, ата-энелер баланын жүрүм-турумунан терс нерсени байкап, жардам сурап мугалимге кайрылышат. Кээ бирлери унчукпайт, кээде уул-кызынын кандайдыр бир кылыгын актоого аракет кылышат. Ата-эненин "кир зыгыр булаларын эл алдында жуугусу" - үй-бүлөлүк мамилелердин ички аспектилерин кимдир бирөөгө ачып берүүнү каалабагандыгы көбүнчө балага зыян келтирет. Мындай учурларда мугалимдердин өздөрү ата-энелер менен жакындашуунун жолдорун издеши керек: аларды ачык сүйлөшүүгө чакырып, үй-бүлөлүк чыр-чатакты чечүүгө жардам берүүгө аракет кылып, балага оң таасир этүүнүн жолдорун сунушташы керек.

Тарбия маселелерине ата-энелердин кызыгуусун, педагогикалык темалар боюнча мугалим менен аңгемелешүүнүн алардын демилгесин ар тараптан өнүрүүнү жана стимулдаштыруу керек. Мугалимдин ата-эненин аңгемесин угууга, анын көйгөйлөрүн кызыгуу менен ойлонууга дайыма достук даярдыгы кызыктуу маек курууга түрткү берет, алардын мазмунун, көтөрүлгөн маселелердин чөлкөмүн кеңейтет.

Сүйлөшүүнүн себеби жеке кеңешке муктаждык болушу мүмкүн. Эгерде окуучу оорунун айынан жолдошторунан артта калса, программадан эч нерсе үйрөнө элек болсо, ата-энелерге аны менен үйдө эмне жана кантип кылуу керек, кайсыга өзгөчө көңүл буруу керектиги кеңеш берилет. Мугалим дагы бир жолу ушундай окуучуну үйүнө барып көрүп, ата-энеси менен сүйлөшүп, аларга конкреттүү кеп-кеңештерин берип, баланын көңүлүн көтөрүп, жолдошторунан салам айтып, же балким алардын колунан кичинекей белек берсе жакшы болот.

Окуучунун жүрүм-турумундагы, анын иш-аракетиндеги кемчиликтери жөнүндө ата-энелер менен сүйлөшүп, иштин чыныгы абалын айтып, «чара көрүү» же «катуу чара көрүү» сунушу менен чектелбеши керек. Бир жагынан, бул жакшылыктын ордуна зыян алып келиши мүмкүн, ачууланган апа менен ачууланган атаны жазаны шашылыш колдонууга түртөт. В.А.Сухомлинский ушуга байланыштуу башталгыч класстарда «эненин жүрөгү катып калбашы үчүн, баланын жакшылыкка болгон каалоосу өчпөсүн» деп кыраакылык менен кароо керек деп айткан [6]. Экинчи жагынан, мындай билдирүүлөр мугалимдин ийгиликсиздигин айтып, өзүнүн алсыздыгын мойнуна алгансыйт.

Тажрыйба көрсөткөндөй, мугалим-студенттердин иш-аракетинин мотивациялык чөйрөсүнүн баш аламан калыптанышы менен, алардын көбүндө натыйжалуу окуу үчүн зарыл болгон мотивдер түзүлбөйт. Тактап айтканда мотивациясы жок мугалим

окуучуларына мотивация бербейт. Демек, мектеп жана мугалимдер окуучулардын иш-аракетинин мотивациялык чөйрөсүн калыптандыруу процессин өз көзөмөлүнө алышы керек [7].

Мындай учурларда ата-эне менен кырдаалды тынч маанайда талкуулап, окуучуга болгон таасирдин биргелешкен багытын аныктоого аракет кылуу жакшы. Ата-энелерге уулунун же кызынын кемчиликтерин, туура эмес жүрүм-турумун кээде айтып коюуга болбойт. Ошол эле учурда үй-бүлө балага таасир эте ала турган конкреттүү кеңештерди берүү зарыл. Мугалимдин көңүлүн, анын ак ниетин, тарбия маселесине канчалык маани берип жатканын сезген ата-энелер акырындык менен жана өздөрү да балдарга көбүрөөк көңүл бура башташат, мектепке тез-тез барышат, баласынын сыркоосу, жүрүм-туруму жөнүндө өз каалоосу менен айта башташат.

Көбүнчө мектептерде балдары бир нерсеге күнөөлүү болгон ата-энелерди гана сүйлөшүүгө чакырган практика бар. Бул өтө туура эмес. Мындай учурда мугалим менен сунуш кылынган ар бир жолугушуу тынчсызданууну, ыңгайсыздыкты, кээде кыжырданууну жаратат. Сүйлөшүүлөрдү пландаштырууда мугалим ата-энелер менен болгон баарлашуу, окуулар, комментарийлер менен гана чектелбеши керек. Сүйлөшүүлөр өз ара кызыктуу, көбүнчө жагымдуу маалымат алмашуу, ата-энелер менен мектеп ортосундагы байланыштын табигый түрү болушу керек.

Сүйлөшүүлөрдө үлгүлү тырышчаактык менен болсо да окуунун зор жөндөмдүүлүгүн көрсөтө албаган окуучулардын ата-энелерине көңүл буруу керек. Мындай окуучуларда көбүнчө улуулардын аларга карата ойлуу мамилеси менен ар кандай класстан тышкары иштерге: музыкага, бийге, кол эмгектин ар кандай түрлөрүнө, моделдештирүү, спорт, сүрөт тартуу, ырдоо ж.б.у.с. Окуучуда ата-энелердин көңүлүн ушуга буруш керек, алар үй-бүлө менен тиешелүү шарттарды түзүп, аларды өнүктүрүүгө аракет кылышат. Көбүнчө бул окууга тоскоолдук кылбастан, тескерисинче, мектепке жана эмгекке болгон кызыгуунун калыптанышына негиз болуп калат [4].

Көбүнчө ата-энелер менен баарлашуу окуучуга туура мамиле жасоого жардам берет, анткени туугандары аны жакшы билишет жана көп нерсени айта алышат, тигил же бул аракеттин себепин аныктоого жардам берет.

Окуучуларды башталгыч класстарда окутуу - мектептин үй-бүлөгө эффективдүү таасири үчүн да, ата-энелерди окуу процессине тикелей активдүү катышууга тартуу үчүн да эң ыңгайлуу мезгил. Ата-энелерге ата-энелердин чогулуштарында, дубал сүрөттөрүндө жана жергиликтүү радиодо чыгып сүйлөөгө чакырылат. Мындай баяндамалар же үй-бүлөлүк тарбия боюнча тажрыйба алмашуу мүнөзүндө болот, же адис ата-энелердин (врач, соодагер, юрист, маданият, чарба кызматкерлери ж.б.) консультациялык сөздөрү керек. Кээде аткарылган иштер тууралуу негизги активдин мүчөлөрүнүн билдирүүлөрү-маалыматтары угулат.

Заманбап мектептин мугалими класста окуу процессин мүмкүн болушунча мыкты уюштуруу үчүн окуу иш-аракетинин мотивдерин классификациялоо жөнүндө

маалыматка ээ болушу керек. Мындан тышкары, мугалим ар бир окуучунун мектептеги мотивациясынын деңгээлин аныктоо үчүн диагностика жүргүзүүсү керек [8].

Эгерде ата-эне (ата-энелер комитетинин мүчөсү, класстык актив) ата-энелер чогулушунда, кеңешмеде сүйлөсө, анда анын маалыматы кургак фактылар болбошу керек. Ата-энеге өзүнүн кабарында практикадан же турмуштан мисалдарды кошууга жардам беруу керек. Ошентип, ата-энелердин чогулушунда ысык түшкү тамакты уюштуруу жөнүндө айтып жатып, ата-энелер комитетинин мүчөсү алардын сапаты жана өз убагында болушун гана эмес, ошондой эле көптөгөн балдар (мугалим аларды тизмектеп койсо болот) (апасынын, эже-синдилеринин, жада калса аталарынын жардамы менен өздөрү жасашкан) тыкан кооз салфеткаларда тамактанарын белгилей алат.

Ата-энелердин окуучулардын алдында жасаган оюн-зооктору кызыктуу. Бул жумушчунун же инженердин өндүрүштөгү адамдардын эмгеги жөнүндөгү, мугалимдин, тарбиячынын мурдагы окуучулар жөнүндөгү жана башкалар жөнүндөгү баяны болушу мүмкүн. Мындай кептер өтө кылдаттык менен даярдалат. Мазмун жана форма балдар үчүн жеткиликтүү болушу керек. Көптөгөн үй-бүлөлөрдө аскер кызматкерлери бар, ошондуктан аларды чакырып, балдар менен баарлашуусун суранып, эскерүүлөрү менен бөлүшүү керек. Анын үстүнө баарлашуулар мазмундуу, эң негизгиси окуучуларды атуулдук сезимге, кыргыз элинин татыктуу коргоочусу болууга умтулууга тарбиялоосу керек.

Аскердик кызматтын же эмгектин ардагери окуучулар менен жолугушууга чакырылса, ал сабакка толук кийинип, көкүрөгүндө орден, медалдар менен келиши зарыл. Конокту балдар жакшыраак карап көргүсү келерин эскертиңиз, аларды кармап, ар бир сыйлык эмне үчүн алынганын сурашат. Мындай жолугушуу эркин баарлашуу-маек түрүндө курулса жакшы болот. Жолугушууну уюштуруунун мындай формасы менен балдар өздөрүн эркин сезишет, бул аларга көбүрөөк кубаныч тартуулайт, эмоциялык жактан тереңирээк козгойт [5].

Көбүнчө мугалимдер ата-энелерге ар кандай суроо-талаптар жана көрсөтмөлөр менен кайрылышат. Мугалим балдарга көп күч-кубат берет жана көңүл бурат, ошондуктан ал ата-энелерге жардам сурап кайрылууга, алардан окуучулар менен тарбия иштерин жүргүзүүдө жардам сурап кайрылууга укуктуу. Мындан тышкары жекече тапшырмаларды аткаруу, мектепке педагогикалык жана чарбалык иште жардам беруу менен ата-энелер балдарды эмгекке тарбиялоонун милдеттерин, ыкмаларын жана методдорун жакшыраак билишет; мектептин мугалимдер коллективи менен болгон байланыш аларды жалпы мектептик проблемалар менен тааныштырат.

Мугалимдер кимге кандай тапшырма берерин ойлонуп, ушул үй-бүлөнүн мүмкүнчүлүктөрүнө жана бардык ата-энелерди акырындык менен ишке тартууга умтулушат. Тапшырмаларды даярдуулук менен аткарган адамдарга дайыма көрсөтмө

бербеш керек, анткени бул эң муктаж болгон ата-энелерге педагогикалык таасирди азайтат.

Мугалим ата-энелерге ушундай формада өтүнүч же көрсөтмө менен кайрылса болот жана алардын маанисин ар ким өз каалоосу менен жооп бере тургандай кылып түшүндүрүп, бул зарыл ишти ырахат менен аткаруу керек.

Ата-энелер мугалимдин көрсөтмөлөрүнө тезирээк жооп бериши үчүн, жооптуу адамдар алардын аткарылышына байланыштуу, алардын өтүнүчүн кеңеш менен коштоп, эмне кылуу керек экендигин талкуулоо жакшы.

Ата-энелерди тапшырмаларды аткарууга тартуу, мектепке күн сайын кайрымдуулук жардам көрсөтүү мугалимдин үй-бүлө менен болгон ишиндеги маанилүү жана кечиктирилгис милдет.

АДАБИЯТТАР

1. *Абдымомунова Г.А.* Башталгыч класстын окуучуларын инсан аралык байланыш мамилеси жана изилдениши // Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалы – Ж.Баласагын атындагы КУУ. - 2019. –181-183- бб
2. *Алимбеков А.* Таалим-тарбия терминдеринин чечмелеме сөздүгү [Текст] / А.
3. Алимбеков, М. Комплексииз, А. Челикбай. - Бишкек: КТМУ, 2002. - 516 б.
4. *Гейко В.А.* Роль семьи в развитии школьных успехов ребенка. //Начальная школа - 1999 г. - № 3. - С. 60-64.
5. *Жуматаева, А.С.* Өспүрүмдөрдү улууларды урматтоого тарбиялоо проблемасы [Текст] / А.С. Жуматаева // Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалы – Ж.Баласагын атындагы КУУ. - 2019. – 65-66-бб.
6. *Маньшева Г.В.* Дни открытых дверей для родителей. //Начальная школа - 2000 г. - № 1. - С. 105-108.
7. *Успенская И.* Родительские собрания. Подростки и наркотики в современном мире. //Классный руководитель - 1998 г. - № 4. - С. 61.
8. *Рыспаева Ч.К.* Факторы формирования мотивации учебной деятельности у младших школьников //Международный академический журнал “Web of Scholar”, №6(15), Киев, 2017,- С.71-74
9. *Рыспаева Ч. К.* Связь психолого-педагогического сопровождения и информационных технологий в диагностике учебной мотивации/ Ч.К.Рыспаева // Наука и инновационные технологии. – 2018.- №4/ (9). - С.213-217
10. *Димитрашку Т.А.* Индивидуальные особенности детей из многодетной семьи // Новые исследования в психологии.-М., 1993-1(7).-С.76-80.
11. *Дружинин В.Н.* Психология семьи.-М.,1996.
12. *Есян Н.Ф.* Психоанализ детского возраста // Рос. психоаналит вестн.-1994.-№3/4.- С.71-76.

Рецензент: к.п.н.
30.04.2022г.

Рыспаева Ч.К.